

ЭРТА ТУРМУШ ҲОЛАТЛАРИНИНГ ЖИСМОНИЙ ВА ПСИХОЛОГИК ОҚИБАТЛАРИ

Мамбетжанов Қахрамон Қурбондурдиевич

“Оила ва гендер” илмий-тадқиқот институти лойиҳа бош илмий ходими.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.13894081>

Аннотация. Ушбу мақолада дунёда ва Ўзбекистондаги эрта турмуш қуриш муаммоси кўриб чиқилган. Эрта турмуш қуришнинг жисмоний ва психологик оқибатлари, ундан келиб чиқадиган салбий таъсирлар таҳлил қилинган. Мақолада эрта турмушга қарши курашишга қаратилган қонунчилик асослари ва давлат дастурлари батафсил ёритилган. Шунингдек, Ўзбекистондаги қонунлар ва амалий чоралар, жамоат ташкилотлари томонидан амалга оширилаётган хабардорлик тадбирлари ҳақида маълумот берилган. Қизларнинг таълим олиши ва ривожланишига йўналтирилган дастурлар ҳам таҳлил қилинган.

Калим сўзлар: Эрта турмуш қуриш, жисмоний оқибатлар, психологик оқибатлар, қонунчилик, Ўзбекистон, таълим, жамоат ташкилотлари, давлат дастурлари, қизларни қўллаб-қувватлаш, никоҳ ёши.

PHYSICAL AND PSYCHOLOGICAL CONSEQUENCES OF EARLY MARRIAGE

Abstract. This article examines the problem of early marriages in the world and in Uzbekistan. It analyzes the physical and psychological consequences of early marriage and the negative consequences that follow from it. The article examines in detail the legislative framework and government programs aimed at combating early marriages. It also provides information on laws and practical measures in Uzbekistan, educational activities carried out by public organizations. Programs aimed at the education and development of girls were also analyzed.

Keywords: Early marriage, physical consequences, psychological consequences, legislation, Uzbekistan, education, public organizations, government programs, support for girls, marriage age.

ФИЗИЧЕСКИЕ И ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ПОСЛЕДСТВИЯ РАННЕГО БРАКА

Аннотация. В данной статье рассматривается проблема ранних браков в мире и в Узбекистане. Анализируются физические и психологические последствия раннего брака и вытекающие из него негативные последствия. В статье подробно рассмотрены законодательная база и государственные программы, направленные на борьбу с ранними браками. Также представлена информация о законах и практических мерах в Узбекистане, просветительской деятельности, проводимой общественными организациями. Также были проанализированы программы, направленные на образование и развитие девочек.

Ключевые слова: Ранний брак, физические последствия, психологические последствия, законодательство, Узбекистан, образование, общественные организации, государственные программы, поддержка девушек, брачный возраст.

Кириш. Эрта турмуш қуриш дунё миқёсида ҳамон долзарб ижтимоий муаммолардан бири бўлиб, у нафақат ривожланаётган мамлакатларда, балки иқтисодий жиҳатдан мустаҳкам давлатларда ҳам учрайди. Ушбу ҳолатни келтириб чиқарадиган омиллар орасида ижтимоий анъаналар, иқтисодий ҳолат, таълим олиш имкониятларининг камлиги ва гендер тенгсизлиги муҳим ўрин тутди. Жаҳон статистик маълумотларига кўра, ҳар йили 12 миллион қиз 18 ёшдан олдин турмушга чиқади. БМТнинг ҳисоб-китобларига кўра, дунё бўйича ҳар учинчи аёл 18 ёшга тўлмай турмуш қурган бўлади, бу эса ҳар учинчи ҳолатда қизларнинг ҳуқуқлари бузилиши ва соғлиқларига жиддий хавф солишини англатади.

Кўп ҳолларда, эрта турмуш қуриш нафақат қиз болаларнинг шахсий ривожланишига, балки уларнинг жамиятдаги ўрнига ҳам салбий таъсир кўрсатади. Африка қитъасида энг юқори кўрсаткичлар қайд этилган бўлиб, унда қизларнинг қарийб 40 фоизи 18 ёшга тўлмай турмуш қуришга мажбур бўлади. Жанубий Осиёда эса бу кўрсаткич 30 фоизга яқинлашган. Ҳиндистон ва Нигерия каби аҳоли сони кўп бўлган давлатларда эрта турмуш қуриш жамиятнинг кенг қатламларида учраб, ҳар бир тўртинчи қиз 18 ёшга тўлмай турмушга чиқади.

Бундай ҳолат нафақат инсон ҳуқуқларини бузилиши, балки жисмоний ва психологик саломатликка ҳам жиддий зарар етказади. Эрта турмуш қуришнинг хавфлари ва салбий оқибатлари бутун дунёдаги соғлиқни сақлаш ташкилотлари ва инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилувчи ташкилотларнинг эътибор марказида турибди. Шунингдек, Жаҳон соғлиқни сақлаш ташкилоти (WHO) маълумотларига кўра, 15 ёшдан кичик бўлган қизларнинг ҳомиладорлиги ўлимга олиб келувчи омиллардан бири ҳисобланади. Болалар ва қизларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилишга қаратилган қонунчилик, таълим ва хабардорликни ошириш тадбирлари бу муаммога қарши курашнинг асосий воситалари бўлиб хизмат қилади.

Эрта турмушнинг жисмоний оқибатлари

Соғлиқ учун оқибатлар. Эрта турмуш қуриш қиз болалар учун турли хил жисмоний хавфларни келтириб чиқаради. Жисмоний ривожланиши тўлиқ яқунланмаган қиз болалар, ҳомиладорлик ва туғиш жараёнида жиддий муаммоларга дуч келиши мумкин.

Масалан, аёллар организми 18 ёшгача тўлиқ ривожланмаган бўлиб, бунда ҳомиладорлик жуда оғир кечиши ва турли хил касалликларга олиб келиши мумкин. Буюк

Британиядаги тадқиқотлар шуни кўрсатдики, 15 ёшдан олдин ҳомиладор бўлган қизларда ўпка инфекциялари ва гипертония каби касалликлар ривожланиш хавфи юқори бўлади.

Она ва бола саломатлигига хавф. Тадқиқотлар шуни кўрсатадики, эрта турмуш қуриш натижасида қизлар туғиш даврида кўпроқ асоратларга дуч келишади, ва бу нафақат она саломатлиги, балки туғилган бола саломатлигига ҳам салбий таъсир кўрсатади.

Болаларнинг оғирлиги кам бўлиб туғилиши, ўлим хавфи юқори бўлиши каби ҳолатлар эрта турмуш қурган қизлар орасида кўп учрайди. Жаҳон соғлиқни сақлаш ташкилоти маълумотларига кўра, 18 ёшдан олдин туғиш қилган қизлар орасида ўсма ва инфекцияларнинг тарқалиши кўпроқ кузатилади.

Психологик оқибатлар

Рухий соғлиқ учун муаммолар. Эрта турмуш қурган қиз болаларнинг психологик ҳолати кўпинча руҳий қийинчиликлар билан боғлиқ бўлади. Бу турдаги қизларда депрессия, хавотир ва ўзини яккаланган ҳис қилиш ҳолатлари кўпроқ учрайди. Турмуш қуришнинг эрта босқичида уларнинг ўз-ўзини англаш жараёни тўлиқ шаклланмаган бўлиб, бу уларнинг шахсий ривожланишига салбий таъсир кўрсатади. Кўпгина қизлар турмушдаги қийинчиликлар ва мажбуриятларга тайёр бўлмагани туфайли турли психологик босимга дуч келишади.

Таълим ва ижтимоий ривожланишга салбий таъсир. Эрта турмуш қуриш кўп ҳолларда қизларнинг таълим олиш имкониятини чеклаб қўяди. Мактаб ва таълимдан узилиб қолиш, уларнинг ижтимоий ривожланишига салбий таъсир кўрсатади. Келажакда таълимсиз қолган қизлар меҳнат бозорида ҳам ўз ўрнини топа олмаслиги мумкин. Бу ҳолат уларнинг иқтисодий ҳолати ва мустақиллигига ҳам салбий таъсир кўрсатади.

Эрта турмуш қуришни камайтириш йўллари

Қонунчилик чоралари. Эрта турмуш қуришга қарши курашиш учун кўп давлатларда қонунлар жорий этилган. Жаҳон соғлиқни сақлаш ташкилоти ва БМТнинг болалар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш бўйича қонунлари ёшни аниқ белгилаш ва турмуш қуриш ҳуқуқларини чеклашни назарда тутди. Турли давлатлардаги қонунчилик меъёрлари қизларнинг 18 ёшгача турмуш қуришини тақиқлайди ва бу ҳуқуқий механизмлар эрта турмуш қуриш ҳолатларини камайтиришда муҳим аҳамиятга эга.

Таълим ва хабардорлик. Эрта турмуш қуришга қарши курашишнинг энг самарали йўлларида бири – таълим ва хабардорликни оширишдир. Қизлар ва уларнинг ота-оналарига таълим бериш орқали эрта турмушнинг салбий оқибатлари ҳақида маълумот етказиш зарур. Кўпгина мамлакатларда турли дастурлар ишлаб чиқилиб, улар орқали қизлар ўз ҳуқуқлари ва соғлиқлари ҳақида хабардор қилинади.

Иқтисодий имкониятларни яхшилаш. Эрта турмуш қуриш кўпинча иқтисодий қийинчиликлар туфайли юзага келади. Қизлар ва уларнинг оилаларига иқтисодий имкониятлар яратиш, уларнинг иқтисодий мустақиллигига ёрдам бериш орқали эрта турмуш қуриш ҳолатларини камайтириш мумкин. Бунда касб-хунар ўрганиш, иш билан таъминлаш ва микрокредитлар бериш каби чоралар самарали бўлиши мумкин.

Давлат сиёсати ва амалий чоралар

Ўзбекистонда эрта турмуш қуриш масаласи давлат сиёсатида муҳим ўрин тутди, ва бу борада қабул қилинган қонунлар ва амалга оширилган дастурлар мамлакатдаги қизларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилишга қаратилган. Эрта турмуш қуриш ҳолатлари қонунчилик асосида қатъий чекланган, шунингдек, қизларнинг таълим олиши ва ижтимоий ривожланиш имкониятларини яхшилашга алоҳида эътибор қаратилмоқда.

Қонунчилик асослари. Ўзбекистондаги қонунларга кўра, никоҳ ёши аниқ белгилаб қўйилган бўлиб, қизлар учун 18 ёшдан олдин турмуш қуриш қонунбузарлик ҳисобланади. 2019 йилда қабул қилинган "Ёшлар сиёсати тўғрисида"ги қонун ёшларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ва уларнинг таълим олиш имкониятларини таъминлашни назарда тутди.

Шунингдек, "Оила кодекси"да ҳам никоҳ ёши 18 ёшдан бошланиши белгиланган, бу эса қизларнинг эрта турмуш қуриш ҳолатларини камайтиришга хизмат қилади.

Бу қонунлар эрта турмуш қуришнинг олдини олишда муҳим роль ўйнайди. Никоҳ ёшини ошириш ва шу орқали қизлар учун таълим ва ривожланиш имкониятларини кенгайтиришга қаратилган чоралар эрта турмуш қуришга қарши самарали курашни таъминлашга ёрдам беради. Қонунчилик асосидаги бу чекловлар ҳозирги кунда Ўзбекистондаги қонун устуворлигининг муҳим қисми ҳисобланади.

Давлат дастурлари ва жамоат ташкилотлари. Ўзбекистонда эрта турмуш қуришни камайтиришга қаратилган давлат дастурлари ва жамоат ташкилотлари фаолият юритмоқда. Қизларнинг таълим олишига алоҳида эътибор қаратилмоқда. Масалан, "Ёшлар иттифоқи" ва "Соғлом авлод учун" жамоат ташкилотлари томонидан қизларни хабардор қилиш, таълим ва саломатлик соҳаларида уларни қўллаб-қувватлаш дастурлари амалга оширилмоқда.

Шунингдек, мактабларда ва оилавий маслаҳат бериш марказларида қизлар ва уларнинг ота-оналари учун махсус хабардорлик тадбирлари ташкил этилади. Бу тадбирлар қизлар учун таълим ва ривожланишнинг қанчалик муҳимлигини тушунтиришга қаратилган бўлиб, уларнинг эрта турмуш қуриш ҳолатларидан четланишга ёрдам беради. Оилавий масалаларда маслаҳат бериш марказлари оилаларга қўллаб-қувватлаш хизматларини

тақдим этиб, қизларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ва уларнинг келажагини таъминлашга қаратилган тадбирларни жорий этади.

Аҳолини хабардор қилиш ва таълим олиш имкониятлари. Ўзбекистондаги давлат сиёсатининг яна бир муҳим қисми – аҳолини хабардор қилиш ва қизлар учун таълим олиш имкониятларини кенгайтириш. Ҳар бир қиз учун мактаб таълими мажбурий бўлиб, бу ёшларда таълимга бўлган қизиқишни оширишга ёрдам беради. Мактаблар ва олий ўқув юртларидаги таълим тизими орқали қизлар ўзларининг ҳуқуқлари ва имкониятлари ҳақида маълумот олишади. Шунингдек, мамлакатда касб-ҳунар таълими ҳам ривожлантирилиб, қизлар учун касбга йўналтириш бўйича турли дастурлар жорий қилинмоқда.

Хулоса қилиб айтиш мумкинки, Ўзбекистонда эрта турмуш қуришга қарши қонунчилик ва давлат дастурлари самарали ишламоқда. Қизларнинг таълим олиши, ижтимоий ривожланиши ва ҳуқуқларини ҳимоя қилиш давлат сиёсатида муҳим ўрин тутиб, эрта турмуш қуриш ҳолатларини камайтиришга ёрдам беради.

Хулоса

Эрта турмуш қуриш дунёдаги кўплаб жамиятлар учун муҳим ижтимоий муаммо бўлиб қолмоқда. Бу ҳолат нафақат қизларнинг соғлиғига, балки уларнинг шахсий ва ижтимоий ривожланишига ҳам жиддий таъсир кўрсатади. Эрта ҳомиладорлик ва туғиш жараёни жисмоний саломатликка зиён етказиб, турли асоратларга олиб келади, шунингдек, қизларнинг таълим олиш ва иқтисодий мустақил бўлиш имкониятларини чеклайди.

Эрта турмуш қуришнинг психологик оқибатлари ҳам жиддий бўлиб, у руҳий соғлиққа зарар етказиши, депрессия ва ўз-ўзини паст баҳолашга олиб келиши мумкин.

Таълим олиш имконияти йўқлиги, ижтимоий қийинчиликлар ва иқтисодий қийинчиликлар ушбу муаммони янада чуқурлаштиради. Бу вазиятда халқаро ва маҳаллий қонунчиликнинг қўллаб-қувватланиши ва аниқ чора-тадбирларнинг амалга оширилиши муҳимдир.

Эрта турмуш қуришга қарши курашишда таълим, иқтисодий имкониятларни яхшилаш ва хабардорликни ошириш тадбирлари катта аҳамиятга эга. Давлатлар ва халқаро ташкилотлар томонидан қабул қилинган дастурлар орқали қизларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ва эрта турмуш қуриш ҳолатларини камайтириш бўйича ижобий натижаларга эришиш мумкин.

REFERENCES

1. United Nations Population Fund (UNFPA). "Child Marriage: A Harmful Practice." UNFPA, 2020.

2. World Health Organization (WHO). "Adolescent Pregnancy." WHO, 2021.
3. UNICEF. "Child Marriage Around the World." UNICEF, 2023.
4. Girls Not Brides. "Ending Child Marriage: The Global Partnership." Girls Not Brides, 2022.
5. United Nations Children's Fund (UNICEF). "The Impact of Early Marriage on Girls' Health." UNICEF, 2020.
6. "Ёшлар сиёсати тўғрисида"ги Ўзбекистон Республикаси Қонуни. Тошкент, 2019.
7. Ўзбекистон Республикаси Оила Кодекси. Тошкент, 1998.
8. "Ўзбекистонда ёшлар таълимини ривожлантириш давлат дастурлари." Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги, 2022.
9. Girls Not Brides. "The Role of Education in Preventing Child Marriage." Girls Not Brides, 2021.
10. International Center for Research on Women (ICRW). "Early Marriage, Reproductive Health, and the Role of Education." ICRW, 2021.
11. Abduramanov X.X., Xonto'rayev B., Zokirov Sh. "Erta turmush va erta tug'ruq holatlari: muammo va yechimlar" [Matn]: uslubiy qo'llanma. – Toshkent: "Mahalla va oila nashriyoti", 2021. – 84 b.
12. Abdurmanov X.X., Sodiqova Sh.M. Abdusamatov X.U. Erta turmush barchaga tashvish (Matn): uslubiy qo'llanma. – Toshkent: "Mahalla va oila nashriyoti", 2022. – 32 b.
13. Abdusamatov X., Alimjanova D., Dehqonov Sh. Erta turmush: yeti o'lchab, bir kesing... - Toshkent: "Mahalla va oila nashriyoti", 2022. – 48 b.
14. Rustamov J. I. VOYAGA YETMAGANLAR O'RTASIDA ERTA NIKOHLARNING OLDINI OLISH BO'YICHA XORIJIY TAJIRIBALARI //Current approaches and new research in modern sciences. – 2024. – T. 3. – №. 3. – C. 18-26.
15. Jakhongir R. CAUSES OF EARLY MARRIAGES AND EARLY BIRTHS AND THEIR CONSEQUENCES //Open Access Repository. – 2023. – T. 4. – №. 03. – C. 99-104.
16. Xudaybergenovich A. X., Ikrom o'g'li R. J. OLIY O'QUV YURTI TALABALARIDA NIKOHGACHA BO'LGAN XULQ-ATVOR VA OILA QURISHNING O'ZIGA XOSLIGI//TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI. – 2024. – T. 4. – №. 5. – C. 170-176.
17. Abduramanov, X. X., & Bakieva, I. A. (2018). Peculiarities of Employment of Population in Ferghana Region. Economics and Innovative Technologies, 2018(3), 8. 33. Abduramonov X. Ўзбекистон Республикасида янги демографик вазиятнинг шаклланиш хусусиятлари //Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar. – 2013. – №. 3. – C. 22-31.

18. Abduramonov, X. (2012). Аҳоли кексайиш даражасининг шаклланиш механизмлари ва кўрсаткичлари. *Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar*, (2), 299-310.
19. Абдураманов Х. Ўзбекистон Республикасида демографик ривожланишнинг кўп омилли таҳлили ва истикбол кўрсаткичлари //Экономика И Образование. – 2020. – Т. 1. – №. 2. – С. 137-142.
20. Абдураманов Х.Х. Демографик жараёнлар хавфсизлиги концепцияси. “Иқтисодиётни модернизациялаш ва диверсификациялаш жараёнида ишлаб чиқариш харажатларини камайитиришнинг методологик асослари”. Республика илмий-амалий анжумани материаллари. – Тошкент, 2018. – 248-250.
21. Абдураманов Х.Х. Демографик жараёнларни давлат томонидан тартибга солиш механизмини шакллантириш. «Инновацион ва рақамли иқтисодиёт шароитида хизмат кўрсатиш соҳасини ривожлантириш муаммолари» мавзусидаги халқаро илмий-амалий анжуман материаллари тўплами. – Самарқанд, 2020. – 8-11-б.
22. Абдураманов Х.Х. Демографик хавфсизликни таъминлашнинг ташкилий механизмлари. “Фаол инвестициялар ва ижтимоий ривожлантиришнинг долзарб масалалари” мавзусидаги халқаро илмий-амалий конференция илмий мақолалар ва материаллари тўплами. – Андижон, 2019. – 21-25 б. Available from: <https://www.researchgate.net>
23. Абдураманов Х.Х. Демография соҳасида миллий манфаатларни ҳимоя қилишнинг устувор йўналишлари. “Тизимли тадқиқотлар” илмий-таҳлилий журнал. №1. – Тошкент, 2020. – 101-111 б. Available from: <https://www.researchgate.net>
24. Абдураманов Х.Х. Классификация угроз экономической безопасности связанных с демографическими проблемами. *Proceedings of the 4th International Scientific and Practical Conference «Scientific Research in XXI Century»*. Ottawa. 2020. - P.21-26.
25. Абдураманов Х.Х. Қишлоқ жойларида норасмий иш билан бандликни тартибга солиш. Ўзбекистон Республикаси ҳаракатлар стратегияси: макроиқтисодий барқарорлик, инвестицион фаоллик ва инновацион ривожланиш истикболлари. Илмий маъруза ва мақолалар тўплами. – Тошкент, 2019. – 48-55.
26. Абдураманов Х.Х. Социальная защита престарелых: на примере Республики Узбекистан. *Проблемы современной экономики*. №2 (58), 2016. Available from: <http://m-economy.ru./art.php?nArtId=5802>
27. Абдураманов Х.Х. Яшил иш ўринларини ташкил этиш йўналишлари. «Минтака аҳолисининг бандлигини таъминлаш ва фаровонлигини яхшилаш: ҳозирги аҳволи,

муаммолари ва тараққиёт стратегияси». Республика илмий-амалий конференцияси материаллари. Нукус, 2018. – 264-265 б.

28. Khudaybergenovich, A. H. (2018). Demographic Development Tendencies of the Family in Uzbekistan.
29. Abduramanov K. K. Ways Of Improving Social Support Of The Aged Population In The Conditions Of Senility Tendency Deepening //European Journal of Business and Economics. – 2010. – Т. 1. DOI: <https://doi.org/10.12955/ejbe.v1i0.80>
30. Abduramanov K. K., Ibragimov L. Z. Regional characteristics of demographic development in the republic of uzbekistan //SEA: Practical Application of Science. – 2015. – Т. 3. – №. 1.
31. Абдураманов Х. Ўзбекистон Республикасида демографик ривожланишнинг кўп омилли таҳлили ва истикбол кўрсаткичлари //Экономика И Образование. – 2020. – Т. 1. – №. 2. – С. 137-142.
32. Abduramonov X. Аҳоли кексайиш даражасининг шаклланиш механизмлари ва кўрсаткичлари //Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar. – 2012. – №. 2. – С. 299-310.
33. Абдураманов Х. Классификация угроз экономической безопасности связанных с демографическими проблемами //InterConf. – 2020.
34. Abduramanov K., Dekhkanov S. Experience of foreign countries in the prevention of early marriage and early childbirth //InterConf. – 2021.